



LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för Arkeologi

och Antikens Historia

VT 2009

I den förtrollade jungfruns land



Portugisisk Arkeologi och Arvet från Al-Gharb

Anna Catarina Jakobsson

Kandidatuppsats ArkK01

Handledare: Jes Wienberg

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1. Syfte och upplägg.....	1
1.2. Problemställning.....	2
1.3. Metod och material.....	2
1.4. Övriga upplysningar.....	2
2. Portugisisk Arkeologi – traditioner och forskningshistorik	3
2.1. De första åren – bildandet av en professionell arkeologi.....	3
2.2. Början på 1900-talet – nationalistisk arkeologi.....	4
2.3. Från 1930-talet till 1970-talet – diktaturens arkeologi.....	5
2.4. Slutet på 1900-talet – dagens arkeologi.....	6
2.5. Några avslutande ord om arkeologin i Portugal.....	7
3. Islamisk arkeologi och dess plats i Portugal.....	8
3.1. Definitionsproblematiken – en islamisk arkeologi?	8
3.2. Islamisk arkeologi i Portugal.....	10
3.2.1. När det förflutna försummas	13
4. Arkeologiska meningsskiljaktigheter.....	15
4.1. Den historiografiska kampen – Konservatism vs. Liberalism.....	15
4.2. Islamiseringen av den Iberiska Halvön.....	17
4.2.1. Guichard-hypotesen.....	17
4.2.2. <i>Incastellamento</i> -debatten och <i>Hisn/Qarya</i> komplexet.....	17
4.2.3. Bulliets konverteringsmodell.....	21
4.2.4. Islamiseringens arkeologi.....	21
5. Arvet från Al-Gharb – två fallstudier av <i>Alcarias</i> i Mértola-distriktet.....	24
5.1. Bakgrund.....	24
5.2. En <i>hisn</i> i Alcaria Ruiva?	24
5.3. Arkeologin upp till bevis – keramik och arkitektur i Alcaria Longa.....	26
6. Slutdiskussion och slutsatser.....	28
Källförteckning.....	31
Bilaga 1	

1. Inledning

Inom alla yrken som involverar människans utveckling, vare sig det handlar om arkeologer, historiker, etnologer, konstvetare, bland andra, finns där en naturlig och instinktiv strävan efter en historisk riktighet. Förhoppningsvis. Ett sådant yrke kräver att dess utövare är kapabla att differentiera sina personliga antaganden från faktum och att på ett opartiskt sätt, kunna utröna orsaker och konsekvenser i samband med återskapandet av ett historiskt moment. Alltså, att få fram "sanningen" på ett så sakligt och neutralt sätt som möjligt. Detta är dock något som kan tyckas inte har åstadkommits beträffande Iberiska halvöns tidiga medeltid, då vissa avsnitt av historien tycks ha prioriterats bort. Under flera århundraden fanns det en arabisk-iberisk civilisation. Den har sopats under mattan som en historisk parentes.

1.1 Syfte och upplägg

Det ursprungliga syftet med denna uppsats, var att belysa det muslimska kulturarvet i Portugal, ett land som forskningsmässigt har blivit nedtonat i Spaniens skugga. Detta kom jag underfund med, när jag i sökandet av litteratur och källmaterial fann mig själv med 20 böcker som behandlade temat "Al-Andalus" och till min förvåning, endast ett kapitel i alla dessa nämnde Portugal, varav resterande behandlade enbart Spanien. Hur kan detta komma sig, tänkte jag, när exempelvis hela Portugal blev ockuperat av de arabiska makterna, något som inte var fallet med Spanien? Visserligen är Spanien arealmässigt större än Portugal, men det ändrar ändå inte det enskilda landets historiografi (se bilaga 1).

Mitt huvudsyfte med uppsatsen är att upplysa om ett flertal ämnen där det praktiskt taget helt saknas kunskap utanför Portugals gränser. Säger någon "Al-Andalus" tenderar man att direkt tänka "det muslimska Spanien" – och visserligen, är det så, många böcker och artiklar definierar det. Jag vill ändra på denna missvisande bild och min förhoppning är att denna uppsats kan vara den första av många utanför landet som behandlar den arkeologiska sfären i Portugal och dess kulturarv. Uppsatsen kommer att bestå av två skilda delar: den första delen kommer att behandla den portugisiska arkeologins forskningshistorik, samt islamisk arkeologi som definition och dess ställning i den portugisiska arkeologiska sfären; den andra delen av uppsatsen kommer att behandla ett fåtal aspekter av det muslimska kulturarvet i Portugal, som en försmak på de materiella och immateriella lämningarna i landet som inte har blivit uppmärksammade i lika hög grad som de i grannlandet, samt även några aktuella debatter och forskningsrön som påverkar den arkeologiska disciplinen i fråga.

1.2 Problemställning

Min utgångspunkt för problemställningen är att den arkeologiska forskningen som har bedrivits om den muslimska epoken i Portugal är ytterst begränsad och rent ut sagt, rudimentär. Som sådant vill jag undersöka hur och varför det har blivit så. Detta ska genomföras genom att analysera arkeologins utveckling som vetenskap och de politiska förutsättningarna som har påverkat den, samt att följa desamma till dagens forskningsläge. För att analysera frågan om den muslimska epoken djupare, ägnar jag även några kapitel åt islamisk arkeologi och dess förefintlighet i Portugal, samt några av debatterna som har uppkommit ur denna. Slutligen, presenteras två fallstudier om hur den arabiska närvaron har påverkat det portugisiska landskapet och kulturen, genom att visa på konkreta aspekter av det som behandlas. Fallstudien ska ses som belägg för att det som omdebatteras inom arkeologiska kretsar även kan hittas i Portugal, vilket är en sammanställning som inte tycks ha blivit genomförd än.

1.3 Metod och material

Materialet som kommer att användas består främst av litteratur som behandlar islamisk och iberisk arkeologi i största allmänheten, både med historisk och arkeologisk inriktning, då ämnet är tvärvetenskaplig. Jag har försökt komma i kontakt med några portugisiska arkeologer och universitetsprofessorer, samt museer i Lissabon, utan vidare framgång eller användbara konklusioner. Det har dock hjälpt mig att få en bättre allmän inblick och förståelse kring den portugisiska arkeologins tillstånd. Som det nämns ovan, är litteraturen ganska bristande i Norden, så jag har behövt komma i kontakt med förlag samt några bibliotek i Lissabon och då fått ett fåtal sidor kopierat på litteratur som inte befinner sig utanför Portugal. För övrigt är det min förhoppning att, trots den svåra källsituationen, att jag kan åstadkomma något lärorikt och nytt i denna uppsats.

1.4 Övriga upplysningar

Alla översättningar – myndighetsnamn och publikationer – är utförda av författaren, om inget annat anges. En förklaring på uppsatsrubriken kan också vara på sin plats. Inom den portugisiska landsbygdens kultur finns något som kallas för *As lendas da moura encantada*: sägnerna om den förtrollande moriska jungfrun. I många små byar finns det alltså folksagor om förtrollande moriska prinsessor. Dessa berättelser har ofta geografiska anknytningar till platser av historiskt intresse, såsom medeltida borgar och megalitiska monument. Därför ansåg jag att det var en passande rubrik eftersom uppsatsen behandlar aspekter av den islamiska kulturen i det portugisiska förflutna och dessa sägner kan ses som immateriell kultur som fortlevt sedan många århundraden tillbaka.

2. Arkeologiska traditioner – portugisisk forskningshistorik

I renässansens anda föddes ett intresse för antika monument och konstverk, inte minst i Portugal. Mot slutet på 1500-talet utfördes ett flertal arkeologiska studier av åtskilliga humanister som João de Barros, Amador Arraes, Bernardo de Brito och några kyrkomän, såsom Martinho de São Paulo, med den äldsta kända undersökning av megalitiska monument i Portugal. Året 1721 dekreterade kungen João V den första lagen för skydd av monument i Portugal, det första i sitt slag, jämförbar med den svenska kulturminneslagen (Internetkälla: Pedra e Cobre). Ur denna lag föddes dessutom ett flertal viktiga verk, sedda som vetenskapligt banbrytande för den då ickeexisterande förhistoriska arkeologin. Tyvärr blev många av dessa förlorade och förstörda under olika omständigheter. Tiggarmunken Manuel do Cenáculo Villas Boas (1724-1814) ses som den första portugisiska arkeologen. Han var den första i landet som använde sig av utgrävningsmetodik i sina undersökningar (Internetkälla: Museu de Évora). Trots Iberiska halvöns perifera läge har de två länderna som utgör den, Portugal och Spanien, haft en liknande utvecklingsväg gällande arkeologin som vetenskap, som de övriga länderna i Europa, dock möjligtvis utan samma slagkraft, då de nödvändiga resurserna var bristande, redan då. Detta leder in oss likväl på 1800-talet och begynnelsen av arkeologin som yrkesroll och etablerad vetenskap.

2.1 De första åren – bildandet av en professionell arkeologi

Den portugisiska arkeologins födelse kännetecknas av bildandet av två stora institutioner: *Sociedade Archeologica Lusitana* (Förbundet för Lusitanisk Arkeologi), år 1850, samt *Comissão Geológica do Reino* (Kungadömet's Geologiska Utskott), år 1857. I samma anda skapas även *Real Associação dos Arquitectos Civis e Archeólogos Portugueses* (Det kungliga förbundet för portugisiska civilarkitekter och arkeologer). Detta skapade en museal byggaranda, som resulterade i tio nya regionala och nationella museer inom en tidsperiod av 16 år (Díaz-Andreu 1997:12). Ett av dem är det Nationella Etnologiska Museet, vars grundare Leite de Vasconcellos, var en av 1900-talets mest ansedda portugisiska arkeologer. Det fanns dock ännu en latent skepticism gentemot teorier och fakta som hade sitt ursprung i artefakter och materiell kultur, i synnerhet i förhållande till de teorierna och fakta som gavs av skriftliga källor, som ansågs vara mer pålitliga. Så småningom började publikationer och tidskrifter bli utgivna, dock relativt sent: den första arkeologinriktade tidskrift gavs ut 1890 (*O Boletim da Real Associação dos Architectos Civis e Archaeólogos Portugueses*) men det var året 1895 då *O Archeólogo Português* gavs ut för första gången, en tidskrift som än idag är den ledande av sitt slag i Portugal. Relativt sent, då det kan jämföras med Storbritanniens *Archaeologia* från 1770-talet eller Frankrikes *Annales Archéologiques* från 1840-talet. I samband med alla arkeologiska sensationer runtom i världen – Schliemanns och Evans upptäckter i

Medelhavet, Stephens upptäckter i Sydamerika, Hallstattutgrävningarna, Pompeii och Herculanium, som fortfarande då kunde hamna på löpsedlarna i slutet på 1800-talet – bidrog allt detta till att arkeologin etablerades som disciplin och yrke i ett land som i jämförelse med den övriga världen, var tämligen outvecklad.

2.2. Början på 1900-talet – nationalistisk arkeologi

Slutet på 1800-talet karakteriserades för Iberiska halvön av en djup ekonomisk och social kris. Spanien hade förlorat sina kolonier i Amerika och Stilla havet och Portugal hade hamnat i en väldigt utsatt internationell situation, efter Storbritanniens militära ultimatum år 1890, vilket skapade en stämning av underlydnad och pessimism hos hela det portugisiska folket. Dock på gott och ont, detta hade som konsekvens att arkeologin i båda dessa länder förnyades och reformerades: år 1911 börjades för första gången officiellt en kurs i arkeologi på universitetsnivå, i staden Porto. Även detta relativt sent, i exempelvis jämförelse med Danmark, då den akademiska statusen på arkeologi hade etablerats redan på 1850-talet. Under 1910-talet följdes detta exempel av ytterligare 4 universitet i landet.

Bland andra innovationer kan det räknas till, att även kvinnor började synas i yrket och att fältarbetsteknikerna och metoder utvecklades avsevärt, särskilt i förhållande till 1800-talets antikvariska traditioner (Díaz-Andreu 1997:16ff). Detta var också en tid som såg en långsam decentralisering av arkeologisk verksamhet, på grund av det omständiga störtandet av monarkin och deklARATIONEN av den första republiken, år 1910, som givetvis hade stora konsekvenser beträffande konstitutionen och lagstiftningen, inte minst inom kulturarvsfrågor. I samband med första världskriget, blev den arkeologiska disciplinen betydligt mer styrd av nationalistiska ideologier. Detta uttrycks genom verk som "*Raça e Nacionalidade*" ("Ras och Nationalitet"), från 1919, eller "*As bases geográficas e étnicas da nova carta política de Europa*" ("De geografiska och etniska grunderna för Europas nya politiska karta") från 1921, vars innehåll gick ut på att finna portugisiska folkets arkeologiska och etniska rötter (Díaz-Andreu 1997:19). Denna var en trend som kunde verifieras från Europas alla hörn. Den portugisiska akademiska världen fick under 1900-talets första kvartal stora influenser från Tyskland och Frankrike, länder som tidigare hade varit inspirerande och arkeologiskt allierade med Spanien, vilket gjorde att Iberiska halvöns arkeologi började "hinna ikapp" sin omvärld och utvecklades oerhört snabbt under 1920- och 1930-talen (Díaz-Andreu 1997:18ff). Dock tog det inte lång tid tills den utvecklingen fann nya hinder.

2.3 Från 1930-talet till 1970-talet – diktaturens arkeologi

Efter en stor politisk instabilitet mellan åren 1926 och 1933, mellan revolutioner och regimstörtande, fann Portugal sig i en fascistisk auktoritär diktatur med António de Oliveira Salazar som överhuvud. Denna regim störtades i sin tur (den 25 april) 1974, med den så kallade nejlornas revolution. Med en varaktighet av 48 år, var den portugisiska *Estado Novo* – ”nya staten”, den officiella benämningen för denna diktatur – den längsta av sitt slag i hela 1900-talets Europa. *Estado Novo*, hädanefter benämnd *EN*, sammanfattas som en konservativ, nationalistisk, kolonialistisk, anti-liberal och anti-parlamentarisk diktatur, med influenser från Italien, med fascistiska och katolsk-traditionalistiska inspirationer. Hur influerade *EN* arkeologin? Utvecklingen mot decentralisation som hade upplevts under de tidigare årtiondena omintetgjordes, då allt givetvis koncentrerades i huvudstaden.

Gällande arkeologiska teorier och slutsatser, förvandlades de, inte så förvånande, till metoder för att legitimera den politiska regimen samt som tillvägagångssätt för att betona landets historia och storhet. Detta anses dock vara en tid av stagnation för arkeologin i Portugal, trots att spanska och portugisiska arkeologer förmådde att hålla en anseilig kontakt, något som delvis tillskrivs den så kallade pan-iberiska nationalismen – kort sagt, innebär detta att många arkeologer kunde antingen ha en geografiskt fragmentarisk inriktning, det vill säga, framhäva sin regionala identitet eller en unifierande inriktning, att betrakta regioner som en del av en gemensam geografisk identitet, exempelvis Iberiska halvön. Ändock var den starkaste kraften, de politiska bestämmelserna i respektive land, vilket gjorde att arkeologin till slut, hänvisades enbart till det enskilda landets historia. Detta uttrycks i exempelvis de symposierna som hölls under 1940- och 1950-talet, i både Portugal och Spanien. Dessa, Nationella Arkeologikongresser, utmärktes just av att de inte behandlade arkeologiska ämnen utanför sitt eget land och geografiska domäner (Díaz-Andreu 1997:20ff).

EN fick även andra konsekvenser, på institutionsnivå: en ny myndighet skapades, *Direcção Geral dos Edifícios e Monumentos Nacionais* (Allmänna Departementet för Nationella Byggnader och Monument), som blev den enda med tillstånd att ha ansvar över bevarandet och underhållet av all kulturarv; även fältarkeologin institutionaliserades, med bildandet av *Junta Nacional de Educação* (Nationella Utbildningsrådet). Dessa två myndigheter var ansvariga för all utgrävningsverksamhet. Ett uppsving av publikationer sågs även under dessa år, med skapandet av minst fem nya tidskrifter. Ändock, sägs kvalitén på dessa vara ytterst bristfällig. Enligt Jorge (1993:105) var det enbart efter diktaturens slut, som det kunde verifieras att en stor del av de fakta som presenterades i dessa publikationer var felaktiga och missledande, något som han hänvisar till den ”allsmäktiga censurmyndigheten” som hade ett kraftigt maktutövande. Kvinnor, som hade börjat göra sitt intåg i arkeologi under början på

1900-talet, såg sina chanser gå i spillror. Dock lyckades ett fåtal kvinnor (exempelvis Virginia Rau) publicera enstaka artiklar under 1950-talet, och blev sedan, efter diktaturens fall, anställda vid museer (Díaz-Andreu 1997:22).

Senare under diktaturens skede, kunde även utländska arkeologer komma till Iberiska halvön – i Madrid, skapades exempelvis *Deutsches Archäologisches Institut*, vilket bidrog till att spansk arkeologi blev i högsta grad influerad av tyska traditioner. Även brittiska arkeologer hade sina influenser i både Portugal och Spanien, såsom John Evans och Vere Gordon Childe, vars verk var betydande då dessa var de få som översattes till iberiska språk. Detta hade även stora konsekvenser, vid introduktionen av nya tekniker, såsom C14 datering, dendrokronologi och andra dateringsmetoder (Díaz-Andreu 1997:23ff). Att utländska arkeologer kunde komma in i dessa två länder, betyder emellertid inte att portugisiska och spanska arkeologer hade möjlighet att komma ut och som länder som fortfarande hade kolonier och genomgick koloniala krig, blev deras arkeologi väldigt instängd, fram till 1980-talet. Detta för att inte nämna de förödande ekonomiska och sociala följderna som krigen i kolonierna medförde. Situationen tog, lyckligtvis för arkeologin som vetenskap och arkeologer i allmänhet, en stor vändning när diktaturerna störtades på 1970-talet.

2.4 Slutet på 1900-talet och början på 2000-talet – dagens arkeologi

Det var ett flertal väsentliga aspekter som ändrades när *EN* upphörde, varav de viktigaste var förändringen av de arkeologiska teorierna i sig samt de administrativa omstruktureringarna som uppstod vid lagändringar och myndighetsreformer. Åtskilliga myndigheter skapades under 1970- och 1980-talet, bland andra *Direcção-Geral de Assuntos Culturais* (Statens Kulturdepartementet) och flera kulturarvsrelaterade institutioner, som *Instituto Português do Património Cultural* och *Instituto Português do Património Arquitectónico e Arqueológico* (Portugisiska Institutet för kulturarv, respektive Portugisiska Institutet för Arkitektonisk och Arkeologiskt Kulturarv). Detta medförde bland annat att publiceringen av arkeologirelaterade tidskrifter ökade avsevärt i mängden (Díaz-Andreu 1997:24). De senaste åren har även uppdragsarkeologin fått ett stort uppsving, vilket har bidragit till stads- och därav medeltidsarkeologins utveckling (Jorge 1993:103). I de sociala aspekterna ses det även en statistisk ökning av antalet kvinnor i yrket, vilket inte kan tänkas vara så förvånansvärt – ungefär 30 % av alla verksamma arkeologer i Portugal är kvinnor (Díaz-Andreu 1997:25). Bland andra trender, är den angloamerikanska påverkan på vetenskapen mer påtaglig än någonsin, vilket bidrar bland annat till en förhöjd kunskap om iberisk arkeologi i övriga världen, då exempelvis språkbarriärerna minskas och informationsrörelsen ökar. Förmedlingen inom skolor och för ungdomar är även

synligare idag, då det ofta bjuds in skolklasser till utgrävningar och övriga pedagogiska verksamheter, under tillsyn av ett arkeologteam.

Det finns även idag, enligt mig, en större självmedvetenhet: alltmer utförs symposier och konferenser om portugisisk arkeologi, särskilt i samband med Portugals ökad delaktighet i EU – ett exempel på detta är ett symposium som ägde rum i Lissabon, den 30 Oktober 2007, "*A arqueologia portuguesa e o espaço europeu- balanços e perspectivas*" (Portugisisk arkeologi och det europeiska rummet – analys och perspektiv) (Internetkälla: Eurocid). Trots den snabba utvecklingen som arkeologin har upplevt i Portugal under de senaste årtionden, är denna ännu tämligen bristfällig, inte enbart i jämförelse med andra länders arkeologi, såsom Storbritannien eller Frankrike, men även inom sig själv, då det tycks saknas insikt i vad som ska åtgärdas och hur det kan förbättras. Detta på grund av ett flertal dynamiska faktorer, varav några kan nämnas: avsaknaden av den portugisiska befolkningens intresse, sammanhängande med de möjligtvis otillräckliga förmedlingsverksamheter; även politiska frågor, som påverkar de kulturella myndigheternas och departementen samt även universitetsbudgeten har en enorm påverkan, då en forskningsaktivitet är i praktiken omöjlig utan finansiering.

2.5 Några avslutande ord om arkeologin i Portugal

Den iberiska arkeologins förmedling utanför den Iberiska Halvön, har inte enbart varit ett ansvar som legat på de inhemska arkeologerna. På grund av sin ekonomiska underlägsenhet, hade Iberiska Halvön under andra hälften av 1800-talet och början på 1900-talet fått en romantiserad bild i västra och norra Europa, som en pittoresk och isolerad plats. Detta gjorde att många, såväl amatörer som professionella arkeologer, ofta besökte eller till och med bosatte sig i Portugal eller Spanien. Det kan tänkas att den arkeologin som utövades de åren publicerades på något sätt, antingen i något av de Iberiska länderna eller i de respektive länderna där de utländska arkeologerna kom från, i detta fall, Storbritannien, Frankrike och Tyskland. Så var visserligen fallet. Tyvärr, var det senaste alternativet det som inträffade.

En stor majoritet av alla utländska arkeologer som var verksamma på den Iberiska Halvön skrev och publicerade sina rapporter och verk på sina egna språk och i sina egna länder. Enligt Díaz-Andreu (1997:14) skapade de utländska arkeologerna även egna kontaktnätverk, såsom *Bulletin de la Société Académique Franco-Hispano-Portugaise*, varav varken portugiser eller spanjorer hade någon tillgång till överhuvudtaget. Då alla utförde sina egna arkeologiska projekt är det logiskt att det inte enbart handlade om engelsmän, eller fransmän som tog hand om all arkeologisk aktivitet på platsen. Inte sällan var majoriteten av det arkeologiska teamet portugisisk eller spansk, men dessa tycks bli nedvärderade eller förbisedda när någon av de utländska arkeologerna tackade

de som medverkade i en publicering. Pierre Paris, fransk arkeolog nämnde exempelvis i en bok utgiven 1903, ett team av anonyma spanjorer och sedan nämnde han var och en av sina franska kollegor, med namn och plats där de arbetade. Samma arkeolog, i en publicering från 1910, nämner återigen i förbipasserande en grupp med anonyma inhemska medhjälpare för att sedan ägna flera stycken åt George Bonsor, en engelsk-fransk målare som var arkeologiintresserad. Dessa medhjälpare tycks ha varit såväl arbetskraft som fackutbildade arkeologer. Den bilden som utländska arkeologer har fått och återgett under en stor del av 1800- och 1900-talet har varit att den Iberiska Halvön är utforskad mark, att inga arkeologiska undersökningar någonsin hade varit utförda på platsen och att utländska arkeologer därför var pionjärer i området (Díaz-Andreu 1997:14f). Detta är lika mycket de iberiska ländernas fel, som de andras, då det tydligen främst handlar om kommunikationsproblem. Att inte iberiska arkeologer hade publicerat sina verk, varken överhuvudtaget eller på andra språk, gjorde att forskningsvärlden utanför Portugal och Spanien förmodade att inga någonsin hade utförts. Att utländska arkeologer varken delade med sig sina slutsatser eller gav de iberiska arkeologer något beröm eller erkännande, gjorde att den iberiska arkeologin stagnerade, då alla jobbade åt varsitt håll utan att samarbeta eller visa tecken på att ens vilja det.

Det är sådana situationer som påverkar utvecklingen på vetenskapliga discipliner och oftast är väldigt få medvetna om det. Den portugisiska arkeologin hade kunnat vara betydligt mer avancerad, men på grund av sådana yttre faktorer är den än idag tämligen rudimentär, jämfört med andra europeiska länder. Förhoppningsvis har den romantiserade bilden av solig utforskad mark dämpats något.

3. Islamisk arkeologi och dess plats i Portugal

3.1 Definitionsproblematiken – islamiska arkeologier?

För att definiera islamisk arkeologi, måste det först förstås vad som menas med den islamiska världen. Sedan kan det frågas om det är etiskt och arkeologiskt korrekt att göra en sådan generalisering, som att samla oändliga olika typer av mentaliteter och materiell kultur med helt skilda utvecklingsvägar, i en enda vetenskaplig disciplin. Det finns trots allt hinduisk arkeologi, som det även finns buddistisk, kristen, och judisk arkeologi (eller biblisk arkeologi, som kan inkorporera de två sistnämnda) – det är då möjligtvis inte mer än logiskt att en islamisk arkeologi också får sin plats inom de oräkneliga arkeologiska discipliner som finns. Det känns dock som något känsligt, något som måste vara ytterst diplomatiskt uttryckt, då det för väldigt många kan vara en synnerligen personlig angelägenhet.

Timothy Insoll, i sin bok "Archaeology and world religion", skriver några rader om det som jag anser kan vara det känsliga i det hela. Han kallar det "prove-it-or-not research" (2001:10). Som namnet uttrycker det, kan det enkelt ses var felet ligger: utgångspunkten är högeligen partisk, oftast från en troendes synpunkt. Detta kan medföra att den vetenskapliga "strävan efter sanningen" som jag nämner i inledningen, tappas bort eller prioriteras bort framför arkeologernas "vetenskapliga plikt", såsom risken för vårdlöshet gentemot själva de vetenskapliga metoderna, som möjligtvis kan te sig som opålitliga – som att exempelvis grunda placeringen på en utgrävning på en helig skrifts beskrivning. Icke desto mindre, har dessa arkeologisk-religiösa discipliner skapats och frågan är hur en sådan definieras.

Givetvis är religion den fundamentala och förenande faktorn och så har det varit genom hela historien. Några exempel på detta kan hittas i det persiska Sassanidiska väldet, som antog zoroastrism som statsreligion i ett försök att förena de olika folken som var bosatta i området; eller Armenien, som antog kristendomen som statsreligion, med samma syfte. Islam har också haft en stor inverkan, då det har präglat flera länders kultur i flera avseenden än inom befolkningens religiösa rutin. Islam har onekligen en etablerad definition som präglas av den västliga tolkningen och oavsett svårigheterna som uppstår i fastställandet av abstrakta och existentiella begrepp angående civilisation och kultur, är det faktiskt så att "västvärlden" och "islam" existerar som subjektiva konstruktioner, som oundvikligt påverkar den enes sätt att se den andre och viceversa. En västerländsk arkeolog har en förutfattad bild av den islamiska världen, såsom en orientalist har en förutfattad bild av västvärlden. Detta är något som onekligen präglar varandras utgångspunkt. Hur definieras då den arkeologiska disciplinen i fråga?

Islamisk arkeologi kan ses som en disciplin där den materiella kulturen som speglar religiösa ideologier studeras och uppmärksammas, men det kan även ses som en arkeologi som studerar den materiella kulturen som tillhör ett samhälle där islam utövas av det övre klasskiktet, men inte nödvändigtvis av majoriteten av befolkningen. Detta är ett synsätt som appliceras exempelvis i arkeologiska undersökningar i Syrien, från den Ummayyadiska perioden där den muslimska befolkningen var en minoritet (Schick 1995; Petersen 2005:100ff) . Det är, utan tvivel, ett problematiskt ämne, där det förekommer en stor risk att glömma eller till och med att censurera bort ytterst relevanta delar av kulturer som det inte finns mycket kunskap om. Som Derek Kennet skriver (2005:107) "little is known about the [Arabic] conquests and there is still considerable scholarly disagreement about their nature [...] Briefly stated, the relevant Islamic sources are based on oral traditions that began to be written down only about 150 years after the events they describe, by which time the Islamic state had come into being and had developed its own political ideology and religious and cultural identity".

Det finns alltså enligt Kennet både en svårighet i att hitta opartiska källor och en viss motstridighet i att legitimera den islamiska kulturen som en arkeologisk disciplin. Timothy Insoll (1999:1) definierar kort islamisk arkeologi som forskningen av de materiella lämningarna av islam som tro, utan någon geografisk begränsning och förtydligar även: " [...] we can see Islam as a uniform superstructure of practices, cultures and their material manifestations [...] being a muslim should generate certain types of material culture, specific to the faith [...]". För mig tycks ingen av definitionerna vara fel, utan alla har sin del av riktighet i sig. Var det än har funnits individer som har haft islam som religion, har detta onekligen lämnat sina spår, och borde antingen falla in i denna arkeologiska kategori eller borde uppmärksammas och inte glömmas bort bakom en generaliserande etikett. Islam är, i arkeologisk mening, en ideologi som existerar bortom politiska eller etniska gränser och som lever kvar som materiella lämningar, från hela städer till små mynt.

Enligt mig kan det sägas, med mycket utrymme för nyansering, att islamisk arkeologi är en disciplin som studerar de [materiella] kulturerna från ett geografiskt område innefattande alla folk och etniska grupper som har haft kontakt och har påverkats av en religiös ideologi (i detta fall, Islam) samt de levnadsstilarna och livsfilosofier som därefter formas i dem som följer det som sin tro och hur denna uttrycks. Detta är dock min slutsats om en enhetlig definition som kan användas för det allmänna syftet och ingen etablerad uppfattning, då detta uppenbarligen är något betydligt svårare att åstadkomma än vad jag tidigare anat.

3.2 Islamisk arkeologi i Portugal

Historien om Al-Gharb Al-Ândalus, det muslimska Portugal, har varit en praktiskt taget obefintlig sådan fram till 1970-talet. För att kort illustrera hur bristfällig forskningen angående det muslimska Portugal ha varit, kan jag enkelt hänvisa till dokument som publicerades 1964 av Saavedra Machado, angående historien om Portugals Arkeologiska Nationalmuseum, där författaren i sin beskrivning av museets och landets olika samlingar, pekar ut sex stycken kapitäl som de enda spåren från den islamiska epoken i Portugal. På senare år, visar det sig att enbart två av dem kan hänvisas till tidsepoken i fråga; den tredje var en falsifikation och de övriga bestod av senmedeltida föremål (Macias 2005:807ff). Detta tycks enligt mig vara tillräckligt för att poängtera ofullkomligheten i den medeltidsarkeologiska forskningen i Portugal. Jag kan därför våga påstå att fram till 1970-talet, resumerades i princip närmare 550 år av muslimsk förefintlighet till två stycken kapitäl, något som understryks av Macias (2005:807ff). Detta ska inte tolkas som att otillräckligheten ligger enbart hos arkeologerna; som det framhölls ovan, finns det åtskilliga politiska och ekonomiska faktorer som har bidragit till denna bristfällighet. Enligt Helena Catarino (1999:457) var de medeltidsarkeologiska

studierna utförda under 1800-talet, referens och ledande verk, för alla 1900-talets portugisiska arkeologer. Forskningen och de arkeologiska teorierna hade alltså knappt uppdaterats eller utvecklats, sedan arkeologin etablerades, på en tidsrymd av ett helt århundrade. Detta kan enligt mig tyckas som ett väldigt starkt påstående. Jag kan därför inte helt hålla med. Det var inte så att Portugal genomgick en ny mörk tid, dock ligger det ett korn av sanning i det hon säger: den arkeologiska forskningen hade visserligen fått nytt fart i slutet på 1800-talet och den utvecklingen hade fortsatt under 1900-talets första decennier. I samband med diktaturens ideologier, avstannade den forskningen. Den försvann dock inte, skillnaden var att de studierna som genomfördes var högst selektiva, vilket medförde att tillgänglighet till akademiska verk försämrades avsevärt. Jag måste dock understryka att de arkeologer som arbetade under 1960-talet inte hade kunskaper som motsvarade 1800-talets. De kunde emellertid givetvis ses som fragmentariska, på grund av just den selektiviteten och den historiska bortprioriteringen som härskade i den akademiska sfären i så många år. Lyckligtvis, har medeltidsarkeologin under de senaste tjugo åren, vaknat till liv och därav har även den muslimska tidsepoken i Portugal börjat uppmärksammas alltmer.

I den anda av decentralisering som den portugisiska arkeologin upplevde före diktaturen, var regionala studier populära, vilket inkluderade en by på den portugisiska slätten, som kom att bli Portugals väsentligaste ikon för islamisk arkeologi: Mértola (mer om detta i kapitlet 5.1). Mértolas roll under islamisk tid, kom att bli känd av en tillfällighet. På grund av kraftiga regnstormar, avslöjades stora stenfundament som hade legat under mark. Man fann stora mängder av keramik och för första gången, las det vikt på alla skärvor och inte enbart de som tydde på en tillhörighet till det högre klasskiktet. Detta ses som något beundransvärt, då den vardagliga keramiken tidigare oftast valdes bort och sågs som ointressant.

Detta väckte så stort intresse att det till och med hölls en kongress för "orientalister" i Lissabon, där arabisk numismatik och epigrafi uppmärksammades. Ett flertal verk publicerades också angående upptäckter av små myntskatter härrörande från den islamiska tiden samt studier inom lingvistik och topografi, av David Lopes (Catarino 1999:462). Som en parentes vill jag tillägga att dessa studier är än idag, en av de mest tillgängliga. Den språkliga aspekten var avsedd att behandlas i denna uppsats, något som förblev omöjligt då mina enda källor var just, två av de verk som David Lopes författade, under början på 1900-talet. Detta är, kan det tyckas, skandalöst. Varför blev det så egentligen? Vad hände mellan början på 1900-talet och idag, för att en sådan liten utveckling har skett? Delvis har jag besvarat denna fråga längre upp, när jag lyfter fram vad diktaturen i Portugal hade för konsekvenser för arkeologin, dels på grund av dess karaktär och dels på grund av dess varaktighet. Dock finns det mer än så som har bidragit till att arkeologin praktiskt taget stagnerade.

Ovan skriver jag att under diktaturen skapades en enda myndighet som ansvarade för utgrävningar och arkeologisk forskning och en enda som ansvarade för bevarandet och underhållandet av kulturarv. Denna myndighet, i sina restaureringsverksamheter vid borgar och ringmurar, forslade bort enorma mängder av jord, utan några som helst intentioner av att undersöka det de forslade bort. Enligt Helena Catarino (1999:462) som beskriver deras procedurer med indignation, skriver att det som de faktiskt bevarade från sin "arkeologisk slakt" hamnade långt inne i förrådslokaler på några museer och förblir där, än idag, utan att någon någonsin undersökt dem. Hon ger som exempel att i ett museum i staden Coimbra, som saknar arkeologisk profil, finns där ännu välbevarad keramik, som ingen har tillgång till eller har någon som helst aning av var de kommer ifrån och när de tillverkades. Detta scenario är tyvärr lättigenkännligt på museer överallt i landet. Det var enbart på 1980-talet, som den islamiska arkeologin i Portugal och Mértola återigen började uppmärksammas.

År 1987 hölls i Portugal den IV kongressen för Medeltida Keramik i det Västra Medelhavsområdet. Här presenterades forskning från spanska, franska och italienska arkeologer i ämnet och det insågs att den portugisiska forskningen ännu var relativt outvecklad. Detta ökade allmänhetens intresse, vilket uttrycktes i, bland annat, antalet artiklar som publicerades om ämnet. Ändock förblir utgrävningar och publiceringsmaterial väldigt begränsade till antalet, där det enbart kan räknas tre eller fyra verk av betydelse (Catarino 1999:463). Det finns inte desto mindre positiva händelser och aspekter som är värda att lyfta fram.

Året var 1992, när iberiska arkeologer representerande 3 olika generationer - från de i politisk exil till de som enbart haft sin karriär efter diktaturernas slut - samlades i Mértola, Portugal, för en medeltidsarkeologisk konferens. Där höll Miquel Barceló - spansk arkeolog och historiker - en föreläsning angående arkeologin om Al-Andalus. Denna föreläsning ledde till bland annat författandet av den färgstarka artikeln "*Quina arqueologia per Al-Andalus?*" ("Vilken typ av arkeologi för Al-Andalus?") som kom att bli översatt på tre iberiska språk och som ses av många som vändpunkten för hela den disciplinen som kallas för islamisk arkeologi på den Iberiska Halvön (Boone 2009:9ff). En disciplin, vars existens på iberiska halvön, hade fram till dess varit otroligt förbisedd. Varför den vetenskapsgrenen åsidosattes, är frågan som ska försökas besvaras härnäst.

3.2.1 När det förflutna försummas

Enligt James L. Boone (2009:10) ska Miquel Barceló, i hans föreläsning om denna nya arkeologi, uttryckt kort och koncist varför det har blivit så: "What we are dealing with here, is a lost civilization. But it is not lost in some dense tropical jungle or some trackless desert. It is lost in our own historiography". Han kunde inte ha sagt det bättre.

Sanningen är att de forskningstraditioner som har funnits på den Iberiska halvön, har sedan medeltiden, fram till 1980-talet, gynnat och lyft fram de latinska och kristna idélärorna, framför de arabiska, "utländska" sådana. Boone (2009:10) skriver att under utförandet av arkeologiska projekt på den Iberiska Halvön, har han flera gånger fått förklara för invånarna eller nyfikna vad han undersökte. Svaret var enligt honom alltid: "Jaha, araberna... De var ju bara utlänningar." Detta är en mentalitet som jag kan intyga finns, då jag själv hade den inställningen när jag växte upp och gick i portugisiska skolor. Det är denna "Vi" och "De" mentaliteten, som delvis har bidragit till att så lite forskning har gjorts om den islamiska perioden, med ett ideologiskt ursprung i både kyrkopolitik och vetenskapliga traditioner. Den islamiska epoken har, som sagt, betraktats som en historisk parentes.

Under 1800- och 1900-talet, strävade både Portugal och Spanien efter en identitet som haft liknande status och utveckling som övriga Europa, som ett sätt att legitimera sig själva som nationer. Att arabiska folk och traditioner "invaderade" hela den Iberiska halvön och förblev där i flera århundraden sågs som ett avbrott i den "normala" utvecklingen. Hade inte det hänt, hade troligtvis de Iberiska länderna haft betydligt flera likheter med länder som Storbritannien eller Frankrike, som följde den latinska och kristna utvecklingsvägen i den europeiska historien. För att kompensera för detta var det inte tillräckligt att enbart negligera det oönskade avsnittet i dessa länders historia, utan även lyfta fram de som föregick det.

Efter romarrikets fall, blev den Iberiska halvön bosättningsplatsen för ett flertal germanska stammar, såsom visigoterna. För att exemplifiera vad som menas med att lyfta fram föregående historiska avsnitt, kan det nämnas att under slutet på 1400-talet, när det kastilianska kungaparet Fernando och Isabella – mest kända för att ha föranlett Granadas fall, det sista muslimska fästet på den Iberiska Halvön – ville ena de olika rikena i det nuvarande Spanien, publicerades det ett flertal verk som hade tagit sin inspiration i dokument av Isidore av Sevilla (560-636) som kort berättade om goternas historia. Isidore framställer goterna som ett folk valt av Gud för att efterträda romarna i makten och enandet av den Iberiska Halvön och för att sprida kristendomens lära. Detta passade kungaparet utmärkt, då det var just en sådan bild de ville ge av sig själva till de olika iberiska folken (Boone 2009:11ff).

För att fatta mig kort, då jag förutsätter att propaganda är en välkänd term, på 1500-talet var det sett som ett faktum att visigoterna var förfäder till Habsburgarna, som från och med då härskade över Spanien och flera andra delar av Europa. Isidore av Sevilla blev helgonförklarad år 1598 (Boone 2009:12). Det är sådana "historiografiska ingrepp" som bildar mentaliteten och följaktligen, kulturen som utgör ett lands identitet.

Det finns även ett existentiellt dilemma för de iberiska länderna som har bidragit till situation. Som Boone uttrycker det (2009:10): "Spain and Portugal are the only nations in Europe with a substantial Muslim and specifically Arab past (only Sicily has a similar rule). As such, Iberia in the Middle Ages doesn't "fit in". Too "Eastern" for traditional European medievalists and too "Western" for traditional Middle Easternists [...] catalogued by outsiders under the pejorative and anachronistic misnomer «Moorish Spain»". Denna mening uttrycker på ett väldigt ironiskt sätt ytterligare en anledning till varför så lite forskning finns inom den muslimska epoken, i synnerhet i Portugal: det finns ingen perfekt kategori för den. Det har blivit en disciplin för forskare som varken tillhör den ena eller den andra världen, varken Europa eller Mellan Östern – något som även kan ses i Maghreb, i mindre omfattning (De Meulemeester 2005:838ff). Den Iberiska Halvön har forskningsmässigt hamnat mittemellan, någonstans mellan den kristna och den muslimska världen, mellan Europa och Mellan Östern, odefinierad och odefinierbar.

Det fanns vid 1800- och 1900-talet därför två helt skilda sätt att se den portugisiska och spanska medeltiden: det ena, högerstyrkt, konservativt och nationalistiskt, enligt respektive lands politiska bestämmelser, såg ländernas historia som en där visigoterna var romarnas efterträdare som vid 600-talet, innan den muslimska invasionen, redan hade åstadkommit samma kulturella mönster som under senmedeltid, det vill säga, de iberiska kulturerna hade en uppåtgående kristen utvecklingsväg som kortvarigt motverkades av muslimer och judar men som med *Reconquista*, "återerövringen", återfick sin naturliga balansgång. Det andra sättet att se på det, liberalt och vänsterstyrkt, såg det som en epok av multikulturell harmoni, där kristna, muslimer och judar levde fredligt tillsammans, en tillvaro som förstördes av återerövringen, som fördömde de Iberiska länderna till förfall (Boone 2009:13). Som kan tänkas var uppenbarligen det första synsättet det dominerande, såväl under diktaturerna, som idag. Debatten som uppkom ur detta analyseras i nästkommande kapitel.

4. Arkeologiska meningsskiljaktigheter

4.1. Den historiografiska kampen – Konservatism vs. Liberalism

Det historiografiska synsättet som har varit det konventionella, karakteriseras sammanfattningsvis av att representera politiska ideologierna som är högerstyrda, konservativa, nationalistiska och katolska. Det går ut på att den latinsk-romerska kulturen som hade frodats i området, utgjorde kärnidentiteten av det portugisiska (och spanska) folket, som den kom att bli under senmedeltid. Denna identitet blev under historiens gång därmed hotad av både invaderande muslimer och judar. De kristna som levde då ska ha blivit förföljda och trakasserade, en mardröm som såg sitt slut med *Reconquista* och som fick sin rättvisa (eller hämnd) genom inkquisitionen. Inkquisitionen såg nämligen till att konvertera både muslimer och judar, eller ge dem alternativet att bli utvisade. De konverterade blev likväl utvisade, "för säkerhetens skull" (Butt 2007:5).

Det historiografiska synsättet som motsätter sig den etablerade, karakteriseras av att vara liberal och progressiv, representerad av diverse vänsterstyrda grupper. Enligt denna modell, utgjorde den islamiska tiden ett kosmos av etnisk tolerans som kännetecknades av en religiös harmoni, med en muslimsk, kristen och judisk befolkning. Denna harmoni ska ha kullkastats av *Reconquista* varav xenofobi, censur, absolutism och dylikt uppkom som direkta konsekvenser i senare århundraden. Detta är ett synsätt som tycks förbli alltmer synlig inom medierna: ett exempel är ett av Times Magazines supplement (2007:5-8) som ägnar ett flertal artiklar åt ämnet, såsom Butts "Spain's Great Divide". Ett annat tydligt exempel kan hittas i Sverige, då Svenska Dagbladet (26 januari 2009) gav ut en artikel med namnet "Integrationen präglade Al-Andalus", som redogjorde för just detta historiografiska synsätt.

Traditionalisterna menar att det var mozaraberna, kristna som levde i de muslimska samhällen, som bevarade de "sanna" idealen och porträtteras på ett något hjältemodigt sätt, då de sägs ha dykt upp segervisa efter *Reconquista*. Mera konkret, menar även traditionalisterna att muslimerna som invandrade till den Iberiska Halvön kom gradvist och i små mängder, vilket resulterade i att de assimilerades och gifte in sig med de iberisk-romerska invånarna. Slutsatsen är då att det egentligen var en typ av "iberisk islam" som utövades, en islam som hade assimilerats och anpassats till invånarnas kultur, mer iberisk än arabisk. En anhängare till denna teori, Claudio Sanchez-Albornoz, menar även, i sin "España, un enigma histórico" (1956), att den iberiska kulturen redan hade etablerats före romarnas intåg och att det då inte enbart var muslimer och judar som utgjorde det kulturella utvecklingsavbrottet, men då även romarna och visigoterna (Boone 2009:14f). Dock hade Sanchez-Albornoz inte den mesta extrema teorin, den meriten har Ignacio Olagüe, spansk historiker, fått efter publiceringen av hans bok "Les arabes n'ont jamais envahi l'Espagne" ("Araberna invaderade aldrig Spanien") året 1969.

Olagüe menar att en muslimsk invasion aldrig har inträffat och att anledningen till att hela det konceptet har kommit upp, beror enkelt på att de iberiska folken konverterade till Islam frivilligt, som ett sätt att befria sig från den korrupta och dekadenta livsåskådning som visigoterna efterlämnade. Han skriver att ett bevis för detta är att den första emiren, Abd Al-Rahman, egentligen var en visigotisk härskare som historiker, århundraden efter hans död ändrade namnet på, för att ur tomma intet skapa ett muslimskt förflutet för den Iberiska Halvön (Boone 2009:15). Detta är för mig ett väldigt otrovligt argument, även om historien då och då har bevittnat dylika förfalskningar.

Beträffande Olagües grundidé, att en invasion aldrig har inträffat, finns däremot reella exempel att tillgå, då sådana fenomen faktiskt har ägt rum: Indonesien har exempelvis en stor muslimsk befolkning i dagens läge och kontaktytorna som Indonesien har haft med Islam i det förflutna består av enbart handelsförbindelser och ingen påtaglig invasion eller dylikt har någonsin förekommit (Internetkälla: Encyclopædia Britannica - Indonesia). Detta anser jag vara viktigt att nämna, som ett sätt att försvara och försöka förstå Olagües resonemang och tankesätt. Däremot har inte Indonesien någon arabisk kultur som sådant och det är [väl] ett faktum att de iberiska folken anammade flera avseenden av den muslimsk-arabiska kulturformen, såsom språk och levnadssätt. Genom en rationell beaktande och övervägande, kan jag därmed inte hålla med Olagües hypoteser, då han tar den traditionalistiska historiografiska traditionen till sin yttersta spets.

Att de iberiska invånarna har behållit sin "kärnkultur" och ideal orört, efter att ha genomgått invasioner av romare, ett flertal germanska stammar, bysantinare till en viss del och till slut muslimer, verkar också vara tämligen ologiskt för mig. Dessutom är det även svårt bevisat. Som jag tänker, har även forskningsvärlden tänkt, därför har denna debatt dämpats något och de historiografiska motsättningarna har utbytt mot något som ter sig mindre subjektiv och är lämpligare för medeltidsarkeologiska studier. Att någon form av en påtaglig invasion har ägt rum finns det inga större motsättningar om nuförtiden.

Därför är numera den mest debatterade frågan inte om och när den kan ha inträffat, utan hur den gick till. Denna teoretiska arkeologiska process benämns i största allmänhet, islamisering.

4.2. Islamiseringen av den Iberiska Halvön

4.2.1. Guichard-hypotesen

I den andan av objektivism och strävande efter en mera arkeologisk applicerbar historiografi, presenterade historikern Pierre Guichard under 1970-talet, en arkeologisk hypotes som kom att vända blickarna mot själva islamiseringsprocessen, än islamiseringsförefintligheten på den Iberiska Halvön. Som en motsättning till den konservativa traditionen, menar han att den kulturella och sociala kontinuiteten som är etablerad är en omöjlighet då de kristna (läs, romersk och visigotisk) och de muslimska grundläggande samhällsstrukturerna är raka motsatser till varandra på åtskilliga planer. Guichard presenterar först och främst den sociala uppbyggnaden av arabiska och berbiska klaner, utifrån studier av Murphy och Kasdan (1959) i deras analys av beduinernas släktskapsammansättning. Murphy och Kardan visar att de praktiserade en så kallad "clan endogamy", det vill säga att de skulle fördöma exogami, vilket Guichard tolkar som stark evidens för att en assimilation och därav en sociokulturell kontinuitet skulle vara genomförbar.

De muslimska basala hushållsmönstren var därför också oförenliga med de kristna, då de skiljer sig väsentligt beträffande exempelvis kvinnans roll, samt de hierarkiska systemen, då den kristna var patriarkal och den muslimska bilineär (på engelska *patrilineal* och *bilineal*). Utifrån Murphys och Kardans sociopolitisk analys av beduinestammar, menar även Guichard att de muslimerna som invandrade till den Iberiska Halvön levde i en segmentär klanorganisation, vilket är hans grundargument, då detta medför att de då kunde försvara sig bättre och även öka sin territoriell förfogande på de ursprungliga invånarnas bekostnad. Han menar även att detta möjliggör för invandringen av flera hundra tusentals människor på en gång och inte några tiotusental, som den traditionalistiska historiografen hade framfört tidigare (Glick 1995:13ff; Benco & Boone 1999:60ff; Boone 2009:16-19). Guichard kom snart att få sällskap av andra arkeologer som ville bevisa hans hypotes med hjälp av arkeologin. Därtill kan räknas arkeologerna André Bazzana och Patrice Cressier, såsom Miquel Barceló och Manuel Almansa, som tillsammans med Guichard initierade undersökningar för att stärka hypotesen. Detta leder oss till debatten och de teorierna som uppkom ur denna nya historiografiska teori.

4.2.2. *Incastellamento*-debatten och *Hisn/Qarya* komplexet

Bazzana och Cressier valde att på 1980-talet, fokusera på landsbygdens urbana förhållanden, genom att analysera relationen mellan borgar och byar, som ett sätt att få kunskap om de demografiska förhållanden som antyds av Guichard. För detta ändamål tog de inspiration från det så kallade *incastellamento* fenomenet. *Incastellamento* är en

benämning på ett bosättningsfenomen, som kortfattat förklaras med att landsbygdens samhällen omstruktureras och flyttas intill borgar. Den som myntade begreppet var Pierre Toubert, ursprungligen angående de norditalienska områdena under tidigmedeltid (Glick 1995:105). Inom den traditionalistiska historiografin hade det antagits att Al-Andalus var en tributstat, med ett utbrett borgsystem och utspridda byar, dock utan någon större förståelse för hur dessa påverkade varandra, rent historiskt och arkeologiskt. Toubert förklarar i sin redogörelse för *incastellamento* att de tidiga borgarna byggdes i obebodda och högtliggande landskap, där alla små samhällen till slut samlades – detta inte för militärdefensiva syften, som det tidigare hade förmodats utan för militär dominans över landskapet, för feodala syften och för att utgöra skydd från andra borgar i området (Glick 1995:107ff). Detta var en teori som var avsedd till att behandla kristna samhällen. Det var därför givetvis mycket debatterat när det applicerades på muslimska samhällen på den Iberiska Halvön av Bazzana och övriga arkeologer som stödde Guichard. Debatten kom till slut att utvecklas till en diskussion om huruvida Al-Andalus i grund och botten var ett feodalt eller ett klanbaserat samhälle. Det *Incastellamento* liknande fenomenet fick på den Iberiska Halvön namnet *Hisn/Qarya* komplexet, av en enkel anledning: kort förklarat, betyder *hisn*, eller *husūn* (plural), borg och *qarya* (eller *al-garyia*), små byar. Det går ut på att ett iberiskt-muslimskt samhälle bestod av en borg med tillflyktsort – *albacar* - med en eller flera små byar i närheten. Arkeologerna som försvarar Guichard ser borgen som ett sätt att skydda bönderna och byborna, samt att förse dem med moskéer och vatten till jordbruk och dagliga behov, genom bevattningssystem. De ser även byborna som fria män utan feodala skyldigheter, förutom sin civila skyldighet, den så kallade *shukhra*, som gick ut på att det skulle transporteras ved och vatten in till borgen, en skyldighet som reglerades av en *qaid* (eller *al-qā'di* som än idag kan relateras till det portugisiska ordet *alcaide*, en som representerar kungen och skyddar folket) . Själva byarna hade en social organisation som följde klanmönster, vilket bland annat medförde att all mark var kollektivt ägd (Glick 1995:14-18).

De arkeologer som motsätter sig detta, argumenterar bland annat med att existensen av en *qaid* tyder på att det var ett feodalt system, då han representerade den centrala makten och att borgarna var en symbol för auktoriteten och hade som främsta syfte som förvarslokal för skatteindrivning. Ett annat argument som traditionalister oftast använder är att tillflyktorten – *albacar* – inte alls hade en skyddsfunktion, utan användes för att ha boskap, då det kan ha använts som skattemedel. För att försvara denna tes, sägs det att *albacar* murarna skulle ha varit för svaga för försvarssyfte och att själva namnet skulle komma ur det arabiska ordet *bakar*, som betyder boskap. Detta bevisar enligt dem att det handlade om en tributstat (Glick 1995:23ff). Guichards försvar är att borgarnas placering inte gynnar boskapsförflyttning och att det finns skriftliga källor

som bevittnar borgarnas försvarsfunktion. Även Thomas Glick (1995:15f) skriver: "There is ample evidence from right after the Christian conquest demonstrating that Muslim peasants were habituated to use the *husūn* as refuges [...] the Muslims «emptied out their villages in the plains and went up [...] to the feet of the castle walls». Guichards syfte var i grund och botten att opponera sig mot det rådande historiografiska synsätt som nämns ovan, att den muslimska epoken utgjorde ett kort utvecklingsavbrott men att allt återgick till sin "normala" utvecklingen efter densamma. På grund av att arabiska och berberiska invandrare hade en segmentär klanorganisation, kan Guichards hypotes därför beskrivas med ytterligare två grundprinciper. Den ena är att arabiska och berberstammar behandlade varandra som lika och därför delade på jordbruksmark. Därav Bazzanas slutsatser att det var kollektivt ägd, vilket skiljer sig markant från de feodala systemen. Att de var egalitära, ledde också till den tredje grundprincipen, hypotesen att *husūn* hade en försvarsfunktion gentemot byborna och bönderna, till skillnad från dess auktoritära status som det motargumenteras med.

Det finns även de som uppmärksammar likheterna mellan det feodala systemet och det arabiska skattesystemet, *iqta*, ibland benämnd som "islamisk feodalism" – bland dessa kan det nämnas Whickman och Lacoste. Inom *iqta*, finns en skatteindrivare, *muqta'*, som samlar skatter från ett visst område, behåller sin procent av det som lön och ger resten till de som hierarkiskt står över honom, under en bestämd, tillfällig tid. Byborna har inom *iqta* skyldigheter gentemot den högsta makten, men inte de som står emellan, såsom *muqta'n*, vilket är fallet i ett feodalt system. I ett feodalt system har även denna skatteindrivare juridiska och territoriella rättigheter, något som *muqta'n* inte har. Marken tillhör alltid antingen staten eller stammen/byn och han får inte heller några ytterligare rättigheter eller förmåner för att ha den positionen han har (Boone 2009:100f). Det är ändock lätt att se varför personer som Whickham uppmärksammar likheterna: en *muqta'* med tillräckligt mycket makt hade kunnat ta över den och omvandlas till en feodal herre. Dock hur mycket *iqta* var utbred i Al-Andalus är något som det inte finns mycket kunskap om, då det även här finns mycket diskussion, där en sida argumenterar för att när de arabiska makterna gjorde intåg i Iberiska Halvön, enbart fortsatte att använda det visigotiska rättssystemet. Den andra, som Whickham, stöder, att de importerade ett nytt rättssystem. James L. Boone (2009:102) säger även att det inte är omöjligt att båda fanns parallellt.

I ett försök att förenkla debatten och ge min personliga åsikt, kan det sägas att det är tämligen säkert att ett intensivt borgbyggande inträffade på den iberiska landsbygden och att detta kan antingen vara tecken på ett feodalt system eller ett rättssystem som garanterade de olika stammarna och byarna det de behövde. Den så kallade *Hisn/qarya* komplexet används som argument för båda sidor: Bazzana med flera menar att själva förefintligheten av en sådan urban organisation tyder på att samhällena i Al-Andalus

bestod av segmentära klanorganisationer med ett egalitärt system gentemot alla stammar. Däremot använder sig Azuar Ruiz (1982:40) av samma argument, fast tolkar det som ett bevis för att det infördes ett feodalt system, med en *qaid* som representant för den centrala urbana staten. Han stöds givetvis av Whickham i sin *iqta* redogörelse. Jag ser det som att båda sidor kan ha rätt: Azuar Ruiz teorier utesluter ändå inte att de sociala strukturerna på mindre lokala plan kan ha varit uppbyggda enligt stammarnas sociala normer. Däremot är det inte omöjligt att en *muqta'* kan ha använt sin makt för att agera mer som en feodal herre, än som en tjänare av staten.

Det finns sociala och politiska nyanser som är mycket svåra att se med dagens forskning, särskilt när de opponerande sidor finner argument hos varandra. Gällande funktion av *albacaren*, är det så att det finns starka argument som tyder på att det var boskap som hölls däri, särskilt efter att det påträffats spillning i en *hisn* i Alicante, Spanien. Sedan är det även sant att väggarna var för bräckliga och för låga (vissa ner till 90 cm i höjd!) (Glick 1995:23ff) vilket uppenbarligen utgör en dålig försvarsanläggning. Däremot är *albacarerna* byggda på svårtillgängliga platser och det finns dokumentation som beskriver hur byborna sökte skydd i dem. Här kan jag våga påstå att båda sidor kan ha rätt igen, då det tydligen har bevisats att *albacaren* användes för båda syften – då ter det sig som tämligen meningslöst att bestämma vem som har rätt eller inte. Kärnfrågan är vilket det ursprungliga syftet var. Eftersom jag inte själv har grävt eller tagit del av rapporter i ämnet, kan jag inte heller komma med en egen slutstats, då jag även måste bibehålla min källkritik. Däremot, i antagandet att det för tillfället inte finns flera argument (den senaste litteraturen som jag besitter är inte mer än ett par månader gamla) väger vågen över åt boskapsförråd, just på grund av dess arkitektur och lämningar som däri hittats, samt dess etymologi. Jag skulle även vilja tillägga att i dagens portugisiska finns fortfarande ordet *albacar*, vilket betyder just "boskapsförråd".

Det utesluter dock inte att vid ett angrepp byborna kan ha gömt sig här, även om ett skyddssyfte inte var det ursprungliga. Det finns dock fortfarande några frågor att besvara: om det så kallade *hisn/qarya* komplexet är ett kännetecken för de arabiska och berberfolk som bosatte sig i Al-Andalus (i sådana fall skulle det kunna påvisas på hela den Iberiska Halvön, vilket inte riktigt har gjorts än, läs mer om detta på kapitel 5.2) och hur man arkeologiskt kan bevisa det. Traditionalisterna menar att muslimerna assimilerades och liberalisterna menar att de konverterade ursprungliga iberiska invånare. Den ena sidan försvarar kontinuitet och den andra fullständig islamisering. För att hjälpa besvara detta kom Richard Bulliet året 1979 med en ganska elegant resonemang, som kommer att kort behandlas härnäst.

4.2.3. Bulliets konverteringsmodell

Bulliet (1979) förklarar i hans så kallad konverteringsmodell hur stor andel av den inhemska befolkningen konverterades och i vilken hög grad konvertering förekom i tid, genom en enkel logistisk exponentiell kurva. Enkelt sagt, ökade konverteringar ju mer kontaktytor muslimer hade med icke-muslimer, vilket innebär att ju mer icke-muslimer konverteras, desto mer ökar antalet i förhållande med tiden, då sannolikheten är att de nya konverterade i sin tur sprider sin tro. Genom släkt- och ortnamnsforskning, kalibrerade Bulliet den exponentiella kurvan som skapas, då förekomsten av arabiska kontra iberisk-romerska namn ökar i takt med konversionerna (Benco & Boone 1999:65). Bulliet har inte framfört denna teori utan kritik, dock ska den debatten inte presenteras här då den inte har påverkat den islamiska arkeologin i lika hög grad som de ovannämnda. Det får dock inte glömmas att konverteringen som diskuteras här inte enbart behandlar den religiösa aspekten av ett samhälle, utan det medför även ansenliga sociala förändringar. Det gör att också denna modell kan användas arkeologiskt, då en konvertering till islam medför vardagsförändringar i keramik (matvanor) och husbyggnad (könsdifferenser). Det är dessa eventuella arkeologiska övergångar som ska uppmärksammas i nästa kapitel.

4.2.4. Islamiseringens arkeologi

Det finns utmärkande arkeologiska kännetecken av islamiska bosättningar, lämningar som utgör spår efter ett muslimskt levnadssätt. Bland dessa kan det exempelvis räknas specifika arkitektoniska strukturer såsom moskéer och husbyggnader, då dessa oftast

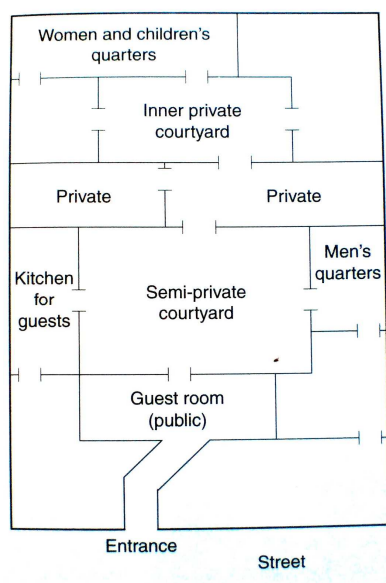


Bild 1. Plan på ett typiskt muslimskt och berbiskt hus.

uppvisar karakteristiska egenskaper. Inom Al-Andalus finns ett väldigt typiskt exempel på hur en muslimsk husbyggnad kan igenkännas arkeologiskt, nämligen de så kallade L- och U-formade huskroppar som är en given influens från det berbiska Maghreb. Husen är byggda kring en gård eller *patio*, skydd från gatan, med en tydlig uppdelning på de olika vardagliga verksamheter: den strikta delningen mellan de manliga och kvinnliga rummen, vilket kan utläsas i exempelvis strukturer som köks- och sovutrymmenas byggnadsutformning; även specifika utrymmen avsedda för gäster, speglar bland annat några av de sociala normerna som innefattades av islamutövande individer. Dessa karakteristiker utgör de väsentligaste elementen i det berbiska hushålls- och rumsorganisationen (Benco & Boone 1999:66ff; Insoll 1999:86). Det finns dock, icke förvånansvärt, delade

meningar om hur mycket den berbiska kulturen egentligen påverkade den iberiska kulturen och dess invånare, men det är allmänt accepterat att åtminstone i östra Spanien, i synnerhet i de områden som förknippas med *hisn/qarya* komplexet (på grund av dess etymologi), ska ett påtagligt berbiskt inflytande ha ägt rum (Glick 1995:30f; Roslund 2007:123). Ett annat arkitektoniskt kännetecken för den islamiska arkeologin på den Iberiska Halvön är den hästskeformade arkaden eller valvbågen som ursprungsmässigt förknippas med norra Syrien, ett område som har haft både romerska och muslimska influenser och som delar ett flertal stilistiska aspekter med den Iberiska Halvön (Boone 2009:130). I en övervägande majoritet av den allmänna litteraturen om ämnet, skrivs det exempelvis att den moriska valvbågen utvecklades ur den visigotiska, som var hästskeformad (Streiffert et al 2006:21). Detta är dock missledande, då denna valvbågsstil användes redan innan visigoterna kom: det tidigaste exemplet från den Iberiska Halvön dateras till 300-talet och fanns även tidigare i Italien. Den hästskeformade valvbågen är ett islamiskt stilistiskt karaktärsdrag som, på grund av romarrikets omfång kunde färdas från Syrien till den Iberiska Halvön – och som under 700-talet fick ett uppsving då det återinfördes. Detta är inget ovanligt fenomen då något liknande ägde rum beträffande badhus, som efter romarrikets fall försvann helt från halvön, men som återinfördes av araberna (Boone 2009:129f). Kunskapen var alltså inte ny, utan förnyad. Islamiseringens arkeologi utgörs dock inte enbart av arkitekturen. Det finns något som kan ses som avsevärt mer betydelsefull: keramiken.

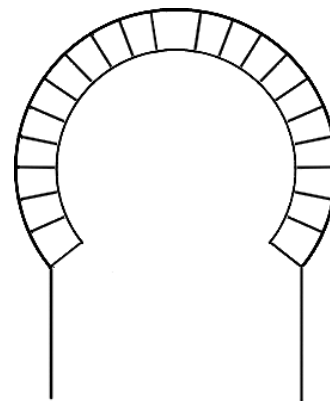


Bild 2. Enkel illustration av en hästskeformad valvbåge.

Som bekant, avsedde inte en konversion till islam enbart religiösa aspekter, utan medförde även ansevliga sociala och personliga livsstilanpassningar. Som sådant, är det tänkbart att vissa vardagliga aspekter av den materiella kulturen ändrades – bland dessa är keramiken ett viktigt element. Rent arkeologiskt, kännetecknas islamiseringen av den

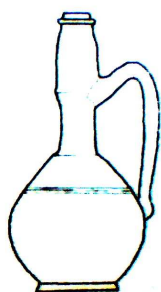


Bild 3.
En redoma.

Iberiska Halvön av bland annat, en kraftig ökning i förekomsten av glaserade polykroma serveringskärl och övrig matrelaterad keramik, som verkar ha blivit dominerande ungefär från slutet på 800-talet framåt. Utav flertalet serveringskärl som utmärks skulle jag vilja uppmärksamma några av dem som anses vara några av de mest karakteriserande (namnen presenteras i singularform på kastilianska och portugisiska): *ataifor (prato)*, konformade eller runda tallrikar med karinering, som oftast användes till tillagningen av grönsaker, säd och olika typer av grytor och stuvningar (bild 7); *redoma (alcuza eller galheta)*, flaskor med lång hals och oftast ett sidohandtag, betecknande

för transport och förvaring av olivolja (bild 3); *candil* (*candeia*), delvis glaserade kantade oljelampor (bild 4); *alguidar*, en enkel balja med tjocka väggar, kunde användas för både matlagning och tvätt; *cazuela* (*caçõila*), en kastrulliknande rundad behållare med två sidohandtag, använt för att tillaga kött, ägg, med mera (bild 5); till slut *jarrita* (*jarrinha*), medelstora dryckeskärl med en eller två handtag (bild 6). De flesta av kärnen som nämns ovan används fortfarande idag med samma utformning och benämning.



Bild 4. En *candeia*.

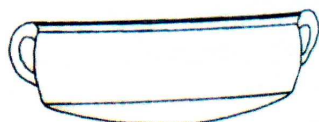


Bild 5. En *caçõila*.

Alla dessa kärl, med undantaget för vissa exempel av *jarritas*, utgörs av opakglaserad keramik med tennoxid. De tidigaste formerna i Al-Andalus var monokroma opakglaserad med en antingen ljusgrön färg (vanligtvis benämnd *manganes*) eller honungsfärgade (*melado*) men som sedan, i takt med den islamiska världens keramiska utveckling, avancerade densamma till polykroma även i Al-Ândalus.



Bild 6. En *jarrita*.



Bild 7. Glaserad *ataifor* från Mértola-distriktet i södra Portugal. Monokrom opakglaserad *melado* med detaljer i *manganes*.



Bild 8. Glaserat skål från Mértola-distriktet i södra Portugal. Polykrom grön och lila glasering på insidan och vit på utsidan.

5. Arvet från Al-Gharb – två fallstudier av *Alcarias* i Mértola-distriktet

5.1 Bakgrund

Mértola-distriktet, i det portugisiska landskapet Alentejo (bild 9), är det mest välkända området i Portugal beträffande dess inhemska arkeologi. Dess huvudstad, Mértola, säte för det största islamiska centrum i landet har gjort sig känt för sin årliga islamiska festival, samt sin kyrka som, ombyggd på 1200-talet, var från början en moské, då staden var ett viktigt handelscentrum i Al-Ândalus. Distriktet består av ett flertal små byar med en klar arabisk etymologi: Almogarve, Alvares, Aljustrel, Algodor, men även Alcaria do Coelho, Alcaria de Javazes, Alcaria Cova de Cima, Alcaria Cova de Baixo, Alcaria do Peso, Alcaria Ruiva och Alcaria Longa. Det är dessa byar som kommer att uppmärksammas i detta kapitel och i synnerhet de två sistnämnda. Namnet Alcaria, från det arabiska *al-gariya* (se även kapitel 4.2.2.), indikerar en liten

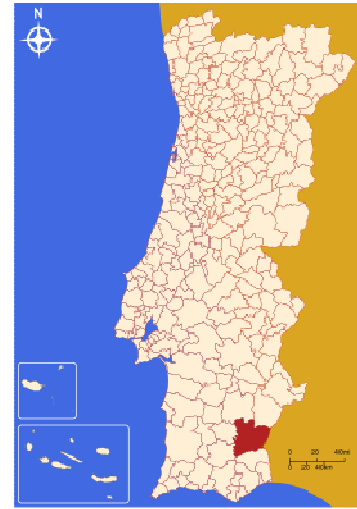


Bild 9. Portugals karta med Mértola-distriktet i röd färg.

bosättning, vanligtvis i utkanten av en större stad (*medina*) (Internetkälla: Infopédia). Thomas Glick (1995:18) beskriver det som en "basic fiscal unit on which state finances were based [...] 7-10 *alquerías* for each *hisn* seems to have been the norm". För varje urban bosättning var det alltså vanligt att omgärdas av ett flertal små byar. Hittills har det spanska territoriet blivit mer uppmärksammat inom forskningsfären angående exempelvis *hisn/qarya* komplexet, då det främst har hittats bevis för dess förekomst i just den delen av den Iberiska Halvön. Kan samma arkeologiska fenomen hittas i Portugal?

5.2 En *hisn* i Alcaria Ruiva?

Enligt den nyare forskningen om ämnet (Glick 1995:21) ska *hisn/qarya* komplexet ha förekommit i hela Al-Ândalus och för att uppvisa belägg för detta har byn Alcaria Ruiva "upptäckts". Den som först dokumenterade denna möjlighet var Mercé Argemi Relat (1994) efter Miquel Barcelós arkeologiska metodik, genom analysen av landskapets toponomi, samt kristna dokument och materiella lämningar, kunna rekonstruera utvecklingen av en specifik plats och i det här fallet även irrigationssystemet (Boissellier 1996:171). Enligt Thomas Glick, kan byn Alcaria Ruiva, rent arkeologiskt, ses representera klara belägg för förekomsten av detta arkeologiska fenomen på hela den Iberiska Halvön: belägen vid ån Alvacar (läs, *Albacar*) ska byn uppvisa landskapskaraktäristik som verkar vara typiska för komplexet (beskrivna ovan i kapitel 4.2.2) (Glick 1995:21).

Rent etymologiskt uppvisar flodens namn förekomsten av en *hisn* och floder är betydelsefulla i relation till *hisn/qarya* komplexet då de användes för byns bevattningssystem (mesosystem i detta fall) och därutav kunde byborna förses med vatten för sina grundläggande och dagliga behov.

Glicks påstående kan dock, enligt mig ifrågasättas, trots att det är ett uttalande som har tagits utan vidare källkritik av forskare och studenter efter Glicks publicering (något som jag har påträffat i såväl svensk som spansk litteratur). Det så kallade *hisn/qarya* komplexet har hittills enbart påvisats på de östra och sydöstra delarna av Iberiska Halvön, på platser som ändock delar toponomiska och geografiska egenskaper med exempelvis centrala Portugal, då det handlar om områden som har bevittnat kraftig irrigation genom tiderna. Glick påstår att komplexet har förekommit på hela den Iberiska Halvön, egentligen nästan enbart grundad på Argemis artikel om Alcaria Ruiva, som i sig inte har publicerats utan forskarkritik. Det har konstaterats att ån Alvacar har använts för bevattning och byn Alcaria Ruiva är faktiskt en av de få som figurerar i skriftliga källor som bebodd plats sedan den islamiska epoken fram till *Reconquista*.

Bevattningssystem är något som ofta kopplas till *hisn/qarya* komplexet där, kort förklarat, borgen (*hisn*) har en skyddande funktion för de områden som bevattnas och därför skulle byarna (*qarya*) byggas vid bevattningsgränserna, vilket socialt kan ha inneburit klanorganisationer i de samhällena (Glick 1995:84–90). Dock krävs det någon sorts av fortifikation i platsen för att det ska kunna vara en *hisn*, vilket är något som inte har påträffats. Om alla belägg ska analyseras är egentligen det enda beviset för förekomsten av en *hisn* i Alcaria Ruiva åns etymologi som tydligt pekar på en typisk *hisn/qarya* bosättning och själva byns namn, som uppenbarligen inte går att förneka som muslimskt bosättningsområde. Jag vill kunna tro att byn Alcaria Ruiva kan vara ett exempel på *hisn/qarya* komplexet i Portugal – dess etymologi är obestridlig. Däremot finns det minst tio stycken byar i området med namnet Alcaria. Är detta ett bevis på att alla dessa var karakteristiska *hisn/qarya* bosättningar under den islamiska epoken? Varför är i sådana fall inte någon av dessa undersökta?

Det krävs utan tvekan ytterligare arkeologiska undersökningar eller åtminstone flera publikationer om ämnet, då Argemis artikel kan vara otillräcklig för dagens forskningssyften. Glick skriver (1995:21) trots allt att, förutom omnämmandet av åns förefintlighet och dess namn, byn "uppvisar alla de typiska egenskaper av *hisn/qarya* komplexet" utan att vidare utveckla eller specificera vilka han menar, då även det kan te sig som något diffust.

5.3 Arkeologin upp till bevis – keramik och arkitektur i Alcaria Longa

Alcaria Longa är en by strax söder om Alcaria Ruiva som har varit bebodd sedan 600-talet (Roslund 2007:123) och som har bidragit till den islamiska och iberiska arkeologin beträffande frågan om islamisering, mycket tack vare James L. Boones arkeologiska och etnologiska arbete i byn under 1990-talet. I den här byn kan det hittas praktexempel på muslimsk/berbisk husbyggnad, med L- och U-formade huskroppar, som införlivar rumsorganisation som är typisk för Maghreb och som diskuteras i kapitel 4.2.4 "Islamiseringens arkeologi". På bild 10 visas en ritning på ett utgrävt huskomplex från Alcaria Longa, med både L- och U-formade anläggningar, med en 90 graders vinkel från gatan intill den centrala gården (*patio*) med en tydlig uppdelning mellan de olika rummen, avsedda för kvinnor, män och gäster, såsom var brukligt inom den islamiska

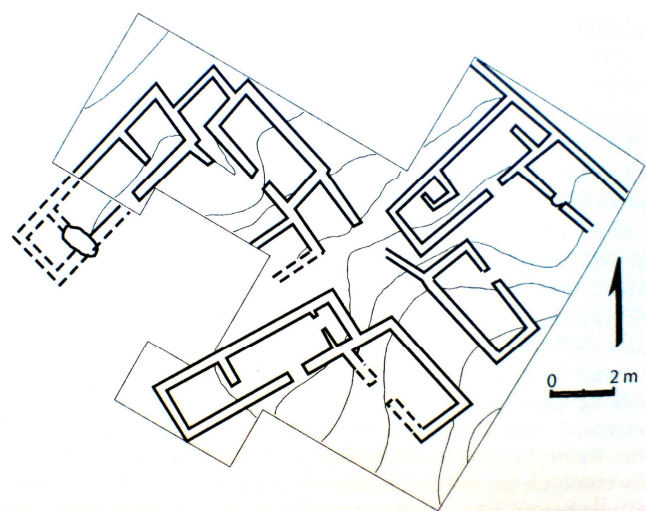


Bild 10. Planritning på ett utgrävt huskomplex i Alcaria Longa.

sociala sfären och som likväl lämpades för den muslimska patriarkala ideologin.

Dessa byggnadskomplex har blivit daterade till tidsperioden mellan åren 950 och 1150 och kan innebära starka belägg för en berbisk bosättning i södra Portugal. Det finns forskare som menar att denna typ av landsbygds konstruktionsform är en berbisk modifiering av det urbana arabiska huset som importerades till den Iberiska Halvön (exempelvis Myers

1979 och Redman et al. 1982). Det betyder att byggnadsstilen hade blivit anammat av berberna innan de kom till halvön. Däremot ser jag det också som att det kan ha börjat användas i urbana sammanhang i Al-Ândalus och sedan överförts till landsbygden och då innebär det att det inte nödvändigtvis handlar om en berbisk bosättning, vilket jag anser vara en frågeställning som det kan tas hänsyn till. Det kan även ha handlat om samma fenomen som den hästskoformade valvbågen, att byggnadsstilen kan ha importerats från en rad olika samtida platser och sfärer. Faktumet är att denna byggnadstyp inte blev etablerad i Al-Ândalus förrän efter islamiseringen av den Iberiska Halvön, vid sent 800-tal, tidig 900-tal (Boone 2009:149) och då kan det inte vara helt pålitligt gällande frågorna om islamisering. Det är dock sant att denna typ av rumsorganisation är starkt kopplat till konverteringen till islam på den Iberiska Halvön, vilket är svårligen ifrågasatt.

Även den typiska hästskeformade valvbågen (bild 11) har hittats i området och den formen utgör en av de vanligaste i såväl profana som religiösa byggnader i Mértola-distriktet.

Angående keramiken, har även byn Alcaria Longa varit väldigt givande, då där har påträffats exempel på ett flertal typiska muslimska serveringskärl och övrig matrelaterad keramik såsom *ataifor*, *redomas*, *candeias*, *alguidares* och även en stor mängd *jarritas*. I Alcaria Longa har nästan hälften av dessa *jarritas* spår av sot, klara belägg av finfördelat kol som, som bekant, avsätts från rök (Boone 2009:139). Detta gör det tydligt för arkeologer att *jarritas* användes för såväl varma som kalla dryck, vilket hittills har varit en obesvarad fråga. Trots att det finns åtskilliga glaserade *jarritas*, (bild 12) var den mest förekommande typen, oglaserade med enkla dekorer och figurer som är mycket varierande vilket även där tyder på att dess produktion var omfattande, rent geografisk (bild 13). De flesta *jarritas* som hittas i Spanien är dekorerade med röd slicker, medan de som hittas i Portugal nästan enbart har en vit slickerdekor, med andra typer av dekorationensinslag (Boone 2009:139).



Bild 11. En hästskeformad arkad med korintiska kolumner, från en gravsten i Mértola, daterad till år 525.



Bild 12. En vitfärgad, delvis glaserad (*melado*), jarrita från Mértola-distriktet i södra Portugal.



Bild 13. En helt glaserad (*manganes* utblandat med fett, så ingen färgblandning uppstår) från Andalusien, Spanien.

6. Slutdiskussion och slutsatser

Utvecklingsvägen som den portugisiska arkeologin har tagit som vetenskap, från dess etablering till dagens forskningsläge, har minst sagt varit varierande. Den har, från allra första början genomgått samma förlopp som de övriga europeiska länder, dock med mindre slagkraft, då landet genomled svåra politiska och ekonomiska bakslag under slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. Detta i samband med såväl kolonierna såsom störtandet av monarkin och första världskriget. I denna tid av globala motgångar hann dock Portugal inte återgå till den regelrätta arkeologiska utveckling som kunde uppfattas annorstädes, eftersom den politiska regimen i landet, *Estado Novo*, orsakade en stagnation i den portugisiska arkeologin. En diktatur som, med sin makt och censurmyndigheter, påverkade kultursektorn i nästan 50 år både strukturellt och tankemässigt.

Utgrävningarna ska ha varit skandalöst oförsiktigt genomförda - vilket har bidragit till ett stort kunskapsvakuum inom den portugisiska kulturhistoria - såsom missledande och propagandistiska publikationer, som givetvis påverkade både den allmänna befolkningens uppfattning om sin identitet och historia, samt den officiella historieskrivningen som skedde åren som följde. Dessa är de två största anledningar till varför den portugisiska arkeologin har varit så rudimentär och dessa kan tillerkännas den inhemska politiken och arkeologer som har varit verksamma under den.

Detta historiografiska synsätt uttrycks även i så subtila ting som ordet *Reconquista*, "återerövringen". Jag har ett fåtal gånger blivit tillfrågad varför det inte heter "erövringen" för det var egentligen ingenting som togs ifrån de kristna riken som kom att formas på den Iberiska Halvön: de fanns inte år 711. Det är just denna inpräglade mentalitet som har format sådana begrepp, då det anses att visigoterna var de direkta företrädarna för de riken som uppkom på 1100-talet och framåt, något som uppenbarligen tål att diskuteras. Det finns dock ytterligare en anledning som har varit avgörande för den portugisiska arkeologins utveckling och den attribueras de utländska arkeologerna som varit verksamma i landet.

Dessa skapade sina egna kommunikationsnätverk utan att inhemska forskare hade tillgång till dem. De utländska arkeologerna publicerade sina resultat på sina egna språk och i sina egna länder utom räckhåll för portugisiska forskare. På samma sätt publicerade portugisiska arkeologer sina resultat enbart på portugisiska (samma fenomen ses i Spanien) vilket fick till följd att omvärlden såg den Iberiska Halvön som totalt utforskad mark. Det har alltså varit ett enormt kommunikationsmisslyckande som orsakade åtskilliga motgångar i Portugals arkeologiska forskningsvärld.

Detta är en situation och en utveckling som måste has i åtanke om en förståelse av den islamiska arkeologin i Portugal ska kunna uppnås.

Forskningen om Al-Gharb Al-Ândalus hade varit praktiskt taget obefintlig fram till 1970-talet, då den tidsperioden i den portugisiska historien hade blivit sedd som en "parentes" och som ett avbrott i den "normala" utvecklingen, något som kom att hamna i debatt på senare år, då en motteori började ta sin form. Detta var ett synsätt som hade sitt ursprung i medeltida och modern propaganda och därför inrotad i det portugisiska folkets mentalitet – araberna var "utlänningar" som invaderade landet, men allting återgick till det vanliga efter *Reconquista*. Forskningsmässigt hamnade Portugal och Al-Ândalus mittemellan arkeologiska rön: för orientaliskt för europeiska traditionalister och för västerländskt för orientaliska traditionalister. Utan en egen arkeologisk nisch, hamnade Al-Ândalus, både av mentalitets- och forskningsskäl, i en position där, av politiska och sociala anledningar, ingen ville forska kring.

Ändock, i takt med den historiska arkeologins framsteg på den Iberiska Halvön, uppmärksammades den muslimska epoken i grannlandet, vars islamiska lämningar är mer påtagliga än i Portugal, vilket kom att skapa ett flertal arkeologiska debatter och teorier. Den mest framstående debatten beträffar det så kallade *hisn/qarya* komplexet och har varit forskningsledande angående förståelsen av islamiseringen i den Iberiska Halvön. Mina åsikter och kommentarer till själva debatterna har redan presenterats ovan, dock är mitt syfte med kapitlet "Arvet från Al-Gharb" kunna applicera dessa teoretiska debatter på den arkeologiska verkligheten, i det portugisiska området, något som tydligen har saknats, särskilt inom den internationella forskningsvärlden.

Spår och influenser av muslimska lämningar finns visserligen i riktiga mängder i Portugal, även om inte lika storslagna som i grannlandet, Spanien. Ändock kan det räknas till bland annat gatunät, borgar, torn, keramik, språk, textilier och i såväl profana som religiösa byggnader. Här belyses enbart ett distrikt i hela Portugal, men islamiska lämningar kan hittas på de flesta håll i landet, med väldigt intressanta arkeologiska nyanser, som tyvärr inte kan tas med i denna uppsats. Thomas Glick påstod år 1995 att *hisn/qarya* komplexet förekom på hela den Iberiska Halvön, hänvisandes till byn Alcaria Ruiva. Jag har uttryckt mina tvivel för detta påstående, dock beror detta mycket på att, av skäl som kan hänvisas till arkeologins utveckling i Portugal sedan början på 1900-talet, inte så mycket forskning har gjorts i området. Visserligen kan inte varje bit av jord som finns undersökas, däremot kan det möjligtvis undersökas områden som är relevanta för en fullbordad slutsats, något som egentligen inte syns till i denna debatt. Dessutom har jag även lagt märke till att distriktets huvudstad, Mértola, faktiskt var en *hisn* (som fortfarande finns kvar): om ett *incastellamento* liknande fenomen ska ha förekommit i Portugal är det inte då logiskt att Mértola, som *hisn*, hade sina respektive (7 till 10) *qaryas*? Varför kan inte byn Alcaria Ruiva vara en av dem? Ett stort argument mot Glicks påstående är just att ingen *hisn* har påträffats i byn. Enligt min personliga åsikt skulle det kunna vara värt att undersöka byn med andra syften, att bevisa

förekomsten av ett *qarya*, inte en *hisn*. Namnet på byn antyder trots allt just det, så för mig är det oförståeligt att denna hypotes aldrig har presenteras innan eller som svar till Glicks publiceringar.

Byn Alcaria Longa, har däremot givit ypperliga bidrag till den islamiska arkeologin på halvön, då dess imponerande keramikfynd har varit till stor hjälp i förståelsen i Portugals islamisering. Åtskilliga typiskt muslimska/berbiska keramiska föremål (liksom framstående osteologiskt material) har påträffats i denna by, som under den muslimska epoken onekligen var ett betydelsefullt urbant centrum i Al-Gharb. Då det tydligen finns en stor arkeologisk potential i den portugisiska landsbygden förundras jag av hur lite uppmärksamhet den får i internationella sammanhang. Kulturarvspolitiken i Mértola, med skapandet av den islamiska festivalen, är en tämligen ovanlig framgång i den portugisiska kultursektorn (särskilt om man exempelvis tittar på fiaskot i Côa-dalen, en arkeologisk skandal på 1990-talet, som sammanfattas med att en fenomenal samling av grottmålningar var nära att förstöras på grund av ett dammanläggning) och det är något som borde åtgärdas, för både den portugisiska befolkningen såsom den utomstående allmänhetens skull samt för kommande generationer.

Syftet med uppsatsen var att upplysa den islamiska arkeologin i Portugal, genom att redogöra för dess utveckling och aktuella debatter, samt ge ett fåtal exempel på påtagliga materiella lämningar efter den muslimska epoken i landet. För att fullt förstå dess situation, krävs det att det finns kunskap om den portugisiska arkeologins utveckling i största allmänhet, då politiken och ekonomin är en essentiell beståndsdel av alla intrikata och sammankopplade faktorer som formar ett lands historiografi och vetenskaper, i detta fall arkeologin.

Denna kunskap är något praktiskt taget obefintligt utanför landets gränser – och även i Portugal, kännedomen om sin arkeologis utveckling är tämligen okänd, enligt den bilden jag fick genom att ta kontakt med portugisiska arkeologer, unga såväl som erfarna forskare samt även med den informationen jag fått av IPPAR, Portugisiska Institutet för Arkitektoniskt och Arkeologiskt Kulturarv. Därför anser jag det vara viktigt att förmedla den kunskapen, då det är min önskan att bidra till den portugisiska arkeologins utveckling, genom att öka kunskapen om den utomlands, där det brister som mest.

Trots bristen på källmaterial är det min förhoppning att jag kan ha bidragit till den portugisiska och den islamiska arkeologin i allmänhet och att detta kan ha väckt intresset för islamisk arkeologi, inte minst i Portugal, landet av den förtrollande moriska jungfrun.

Källförteckning

Litteraturförteckning

- Argemi Relat, Mercé. 1994 Alcaria Ruiva: un assentament rural a l'Alentejo. *Arqueologia medieval* 3:61-72.
- Benco, Nancy & Boone, James L. 1999 Islamic settlement in North Africa and the Iberian Peninsula. *Annual Reviews in Anthropology* 28:51-71.
- Boisselier, Stéphane. 1996 Archeologie Rurale islamique dans le sud du Portugal. Recension bibliographique. *Archeologie Islamique* 6:169-192. Paris.
- Boone, James L. 2009 *Lost Civilization. The contested Islamic past in Spain and Portugal*. Duckworth Förlag. London.
- Bulliet, Richard W. 1979 *Conversion to Islam in the Medieval Period: an essay in quantitative history*. Cambridge: Harvard University Press.
- Butt, John. 2007 Spain's great divide. *The Times Literary Supplement* 5444:5-8. London.
- Catarino, Helena. 1999 Arqueologia do periodo islâmico em Portugal: breve perspectiva. *O Arqueólogo Português* IV 13/15:457-484. Lissabon.
- De Meulemeester, Johnny. 2005 Islamic Archaeology in the Iberian Peninsula and Morocco. *Antiquity* 79:837-843.
- Díaz-Andreu, Margarita. 1996 Conflict and innovation: the development of archaeological tradition in Iberia. In Díaz-Andreu & Keay S. (red.) *The archaeology of Iberia. The dynamics of change*. Routledge Förlag. London.
- Glick, Thomas. 1995 *From Muslim fortress to Christian castle: social and cultural change in medieval Spain*. Manchester Univ. Press. Manchester.
- Insoll, Timothy. 1999 *The archaeology of Islam*. Blackwell Publishers. Oxford.
- Insoll, Timothy. 2001 *Archaeology and world religion*. Routledge. London.
- Jorge, V. 1993 Presupòsists teòrics de l'arqueologia portuguesa al segle XX: algunes aportacions. *Cota Zero* 9:102-109.
- Kennet, Derek. 2005 On the eve of Islam: archaeological evidence from Eastern Arabia. *Antiquity* 79:107-118.
- Macias, Santiago. 2005 Islamização no território de Beja – reflexões para um debate. *Análise Social* 173:807-826.
- Murphy, R & Kasdan, L. 1959 The structure of parallel cousin marriage. *American Anthropologist* 61:17-29.
- Myers, J. E. 1979 *Ethno-Archaeology of a Moroccan village: Architecture, Artifacts and Activities*. State Univ. New York. Binghamton.
- Olagüe, Ignacio. 1969 *Les arabes n'ont jamais envahi l'Espagne*. Flammarion förlag. Bordeaux.
- Petersen, Andrew. 2005 What is "Islamic" Archaeology? *Antiquity* 79:100-106.
- Redman, Charles L. et al. 1982 Fourth season of excavations of six medieval Islamic sites in Northern Morocco. *Bulletín Archéologique Marocaine* 15:311-360.

Roslund, Mats. 2007 Tre gånger islam- mångkultur bortom harmonisering och essentialism. In Petersson, B. & Skoglund P. (red.) *Arkeologi och identitet*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 80 No 53.

Ruiz, Azuar. 1982 Una interpretacion del "hisn" Musulman en el ambito rural. *Rev. Invest. Ens. Inst. Estudios Alicantinos Excma. Dip. Prov. Alicante* 2:33-41.

Sanchez-Albornoz. 1956 *España: Un enigma histórico*. Sudamericana Förlag. Buenos Aires.

Schick, Robert. 1995 *The Christian communities of Palestine from Byzantine to Islamic Rule: an historical and archaeological study*. Darwin Press. Princeton, New Jersey.

Streiffert et al. 2006 *Sevilla och Andalusien: paradorer, moriska palats, flamenco, fiestor, slott, nattliv, tapas, kartor*. Första Klass Reseguides. Stockholm.

Internetkällor (alla webbsidor verifierade den 27 april 2009)

Pedra e Cobre:

<http://algarvivo.com/arqueo/arqueologos/intro.html>

Museu e Évora:

<http://museudevora.imc-ip.pt/pt-PT/museu/biografia/ContentDetail.aspx>

Eurocid:

http://www.eurocid.pt/pls/wsd/wsdwcot0.detalhe?p_sub=52&p_cot_id=3275&p_est_id=7800

Encyclopædia Britannica – Indonesia:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/286480/Indonesia/22807/Islamic-influence-in-Indonesia>

Infopédia:

<http://www.infopedia.pt/pesquisa?Entrada=Alcaria&dicio=11&op=Definicao>

Bildförteckning:

Framsida: Bild på en av murarna i den moriska borgen i Sintra, i utkanten av Lissabon.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Moorish_Castle.JPG

Bild 1: Insoll 1999:63

Bild 2: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3c/Arco-herradura.gif>

Bild 3 till 6: Boone 2009:140

Bild 7: http://www.discoverislamicart.org/zoom.php?img=http://www.museumwnf.org/images/lo_res/objects/isl/pt/1/11/1.jpg

Bild 8: http://www.discoverislamicart.org/zoom.php?img=http://www.museumwnf.org/images/lo_res/objects/isl/pt/1/10/1.jpg

Bild 9: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:LocalMertola.svg>

Bild 10: Boone 2009:146

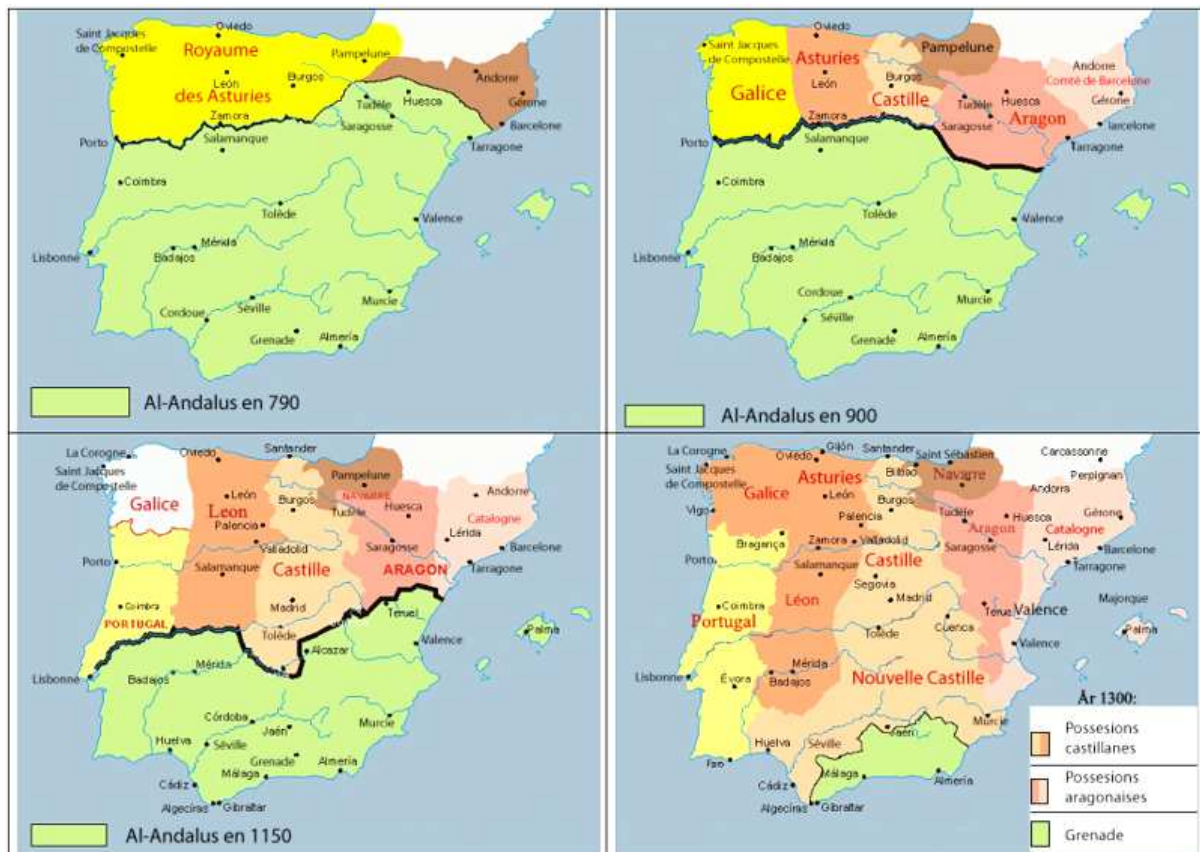
Bild 11: Boone 2009:130

Bild 12: http://www.discoverislamicart.org/zoom.php?img=http://www.museumwnf.org/images/lo_res/objects/isl/pt/1/7/1.jpg

Bild 13: <http://www.juntadeandalucia.es/cultura/museos/MMA/visitavirtual/e00/e0402.html>

Bilaga 1

Karta över det arabiska området respektive det kristna genom åren.



Bildkälla:

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Spanish_reconquista.gif